

which include various types of work, namely counseling, interviews, trainings, workshops, lectures and classes, etc.

Key words: pregnancy, social and pedagogical support, social-pedagogical support for pregnant women, support programs for pregnant women, subjects of support of pregnant women.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 159.922.76-056.49-053.6

Н. П. Краснова

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ДЕФЦИТУ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному українському суспільстві, як і в усьому світі, молодіжна девіація, що виявляється в різних формах, набула рис масового явища, що відрізняється стійкими тенденціями зростання, широкого поширення на підліткову та навіть дитячу частини молоді, що посилюється взаємовпливом форм девіацій, зростанням деструктивних соціальних наслідків. За рівнем і масштабом прояви окремих своїх форм (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, злочинність та ін.) підліткова і молодіжна девіація набула характеру епідемії.

Підліткова девіація характеризується постійністю і негативним динамізмом, в сферу протиправної діяльності втягується все більше молодих людей, які об'єднуються для скоєння злочинів, число яких неухильно зростає. Об'єктивними підставами, що актуалізують вивчення проблеми девіантної поведінки підлітків є по-перше, зростання кількості та різноманіття деструктивних форм девіацій, по-друге, омолодження і фемінізація суб'єктів девіації, по-третє, збереження негативних тенденцій в соціальній, економічній, духовній сферах суспільства, що дозволяє робити прогнози подальшого зростання відхилень, по-четверте, заходи держави, реалізація профілактичних програм не забезпечують зниження соціальних патологій [13].

У такій ситуації викликає виправданий інтерес виявлення особливостей підліткової девіації, зумовленої вихованням, особистісними, соціально-груповими, психологічними та іншими характеристиками. Виникає потреба у формуванні нового соціального дискурсу, що відображає основні особливості та тенденції, причини та фактори підліткової девіації.

Однією з умов зростання злочинності серед неповнолітніх є деформація процесу соціалізації молоді та дітей. Сучасне суспільство

втрачає соціальний контроль над включенням молоді в суспільні інститути. Це в якійсь мірі обумовлено тим, що зруйновані або деформовані традиційні інститути соціалізації молоді та дітей (сім'я, школа, дитячі і молодіжні організації). Крім того, трансформаційні процеси, що відбуваються в нашій країні, або поставили під сумнів, або зруйнували ті ідеали, ту систему цінностей, на яких вирости багато поколінь. В даний час відсутні загально визнані орієнтири виховного процесу, як правило, вони неоднозначні, суперечливі, немає наступності в їхньому розвитку [2].

Причини відхилень у поведінці дитини виникають насамперед як результат політичної, соціальної та економічної нестабільності суспільства. Нині багато дослідників вказують на взаємозумовленість девіантних вчинків і деструктивних соціально-політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. При цьому часто вказується на те, що зростання тих або інших порушень є результатом витрат і помилок у здійсненні соціально-економічних реформ, а в числі причин особливе місце відводиться зниження життєвого рівня громадян, порушення сформованого балансу сил між інститутами виховання, кризи традиційної системи цінностей. У зв'язку з цим науковці висувають економічні заходи реформування суспільних відносин, необхідність підвищення матеріального рівня і соціальної захищеності українських громадян. Однак, матеріальні статки, високе соціальне становище батьків не є гарантією дотримання дітьми соціальних норм [8].

Ці проблеми були підняті ще в дослідженнях німецьких педагогів (М. Бухкі, К. Магер, А. Дістервег, П. Наторп, Е. Борнеманн, Ф. Шліпер, Д. Пегелер та ін.). З моменту виникнення проблем девіацій і по теперішній час (М. Раттер, Т. Шульга, В. Слот, Х. Спаніард та ін.) в зарубіжній педагогічній літературі простежуються різні їх трактування: 1) девіантність з точки зору соціального виховання (К. Магер); 2) педагогіка девіантності як засіб допомоги в певних соціальних умовах і ситуаціях (А. Дістервег).

У першому випадку мова йде про соціальний аспект виховання, у другому – про педагогічний. Перший підхід відображений в дослідженнях К. Магера, П. Наторпа, Е. Борнеманна, Ф. Шліпера, які розглядають передумови, методи, засоби виховання людини в суспільстві, для суспільства, через суспільство.

А. Борнеманн вважає педагогіку девіантності інтегративною наукою, що об'єднує різні сфери: кримінальну, лікувальну, економічну та ін. Її завдання – сприяти індивідуальній самостійності в соціальних групах і соціальній спільноті, піклуватися про культурний і гуманістичний розвиток суспільства. Представники другого напрямку, починаючи з А. Дістервега, Г. Ноля, Г. Бойлера та ін., намагалися дати відповідь на соціальні питання свого часу: соціальна незахищеність населення, освіта та безпритульність дітей [5].

У сучасній соціальній педагогіці досить змістовно розглянуто теоретико-методологічні та методичні засади соціально-педагогічної роботи з підлітками, які мають девіантну поведінку (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Л. Мардахаєв, Л. Міщик, А. Мудрик, В. Поліщук, А. Рижанова, І. Трубавіна, С. Харченко, Є. Холостова та ін.); педагогічні аспекти попередження девіацій підлітків розкрито В. Бітенським, Д. Колесовим, А. Лічко, В. Оржеховською, О. Пилипенко, І. Топчієм, Б. Херсонським, І. Шишовою та ін.; психологічні – С. Березіним, Н. Бурмака, Н. Завацькою, К. Лисецьким, Н. Максимовою, В. Менделєвичем та ін.; напрями соціально-педагогічної роботи щодо девіантної поведінки підлітків розглянуто в дисертаційних дослідженнях О. Вакуленко, А. Гріднева, Н. Зимівець, С. Кириленко, Н. Литвинової, Т. Мартинюк, О. Мурашкевича, С. Омельченко, В. Панікова, І. Сидорук, О. Тютюнник, С. Шишкунова та ін.; проблема агресивної поведінки особистості перебуває в полі зору наукового розгляду І. Гайдамашко, О. Кочемировської, І. Ленденєєвої та ін.

Поведінка дітей і підлітків, що відхиляється, має складну багатофакторну природу. Її вивчення вимагає, по-перше, реалізації системного підходу, що виявляє ієрархію і взаємозв'язок несприятливих чинників, по-друге, застосування порівняльного аналізу, що зіставляє умови сприятливого соціального розвитку з процесом соціопатогенеза, по-третє, реалізації міждисциплінарного підходу, який потребує використання досягнень у різних наукових галузях, а саме: філософії, соціології, психології, педагогіки, соціальної педагогіки та ін. Все вищесказане й зумовило вибір теми нашої статті, *мета* якої розкрити девіантну поведінку підлітків як форму прояву дефіциту морального розвитку особистості.

Понятійний аспект, як відомо, виконує важливу методологічну функцію, оскільки поняття як провідна форма пізнання дійсності утворюють логічний каркас побудови будь-якої наукової теорії. «Девіантна поведінка підлітків» впливає з поняття «девіації» і визначає «девіантну поведінку».

В науковій літературі є різні поняття, які в тій чи іншій мірі характеризують девіантну поведінку підлітків: делінквентна, кримінальна, асоціальна, що відхиляється, адиктивна та інші подібні види поведінки. Як правило, ці види поведінки в науковій літературі та освітній практиці пов'язані з різними категоріями підлітків, які позначаються також різними поняттями: підлітки «групи ризику», «важкі» підлітки, «педагогічно запущені підлітки», «соціально запущені підлітки», «важковиховувані підлітки» та ін. Причому кожен з вчених, розглядаючи те чи інше відхилення в поведінці дітей, дає своє визначення даному поняттю.

Проведемо аналіз деяких понять, враховуючи той факт, що досліджуючи ключове поняття, треба виділяти суттєві ознаки поняття. При цьому треба пам'ятати, які з ознак, що виділяються, є новими, а які

повторюють вже відомі ознаки, тобто потрібно чітко визначення елемента «новизни», який вводиться у сутність поняття [6, с. 121]. Спираючись на це наведемо ряд визначень, які відносяться до девіантної поведінки, і виділимо в них найбільш істотні ознаки.

Девіантна поведінка – це дії, які не відповідають соціально схвалюваним нормам, цінностям, культурі поведінки, що склалися в умовах соціальної дезорганізації з переваженням таких факторів-детермінантів, як насильство, аморальність, ізольованість від соціально-культурного середовища, нерідко з дефектами психічного здоров'я, відсутністю зовнішнього і внутрішнього контролю [5, с. 77].

Л. Мардахасєв вважає, що девіантна поведінка – система вчинків або окремі вчинки, дії людини, які носять характер окремих відхилень від прийнятих в суспільстві норм [9, с. 406].

Адиктивна поведінка – один з найбільш поширених варіантів поведінки, що відхиляється і проявляється в прагненні людини піти від реальності за допомогою зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин (алкоголь, куріння, наркотики і т.п.) або постійної фіксації уваги на певних предметах або діях, що супроводжується розвитком сильних емоцій [1, с. 251]. Делінквентна поведінка – асоціальна поведінка, яка проявляється в порушенні існуючих норм, передбачених законодавством [11, с. 45]. Л. Шнейдер під девіантною поведінкою визначає вид асоціальної поведінки, яка не відповідає прийнятим в суспільстві нормам і рольовим призначенням та передбачає наявність трьох компонентів: людина з приналежним їй типом поведінки; норм або очікувань суспільства (групи), які виступають критеріями оцінки поведінки з точки зору її девіації; певного органу, установи або особистості, які реагують на дану поведінку і приймають рішення про те, нормальна ця поведінка або девіантна [16, с. 75].

Девіантна поведінка – це стійка поведінка особистості, що відхиляється від найбільш важливих соціальних норм, причиняючи реальний збиток суспільству або самій особистості, а також супроводжує її в процесі соціалізації [12]. Делінквентна поведінка характеризується як повторювані асоціальні проступки дітей і підлітків, які складаються в стійкий стереотип дій, що порушує правові норми, але не тягнуть за собою кримінальної відповідальності через обмежену громадську небезпеку або недосягнення дитиною віку, з якого починається кримінальна відповідальність [7]. Кримінальна поведінка – протиправний вчинок, який по досягненню віку карної відповідальності служить підставою для збудження кримінальної відповідальності і кваліфікується за певними статтями карного законодавства [17].

З наведених вище визначень видно, що за основними ознаками виділені поняття дуже схожі. Всі автори вказують на дії або вчинки, що здійснюються особистістю (в тому числі і підлітками), які суперечать прийнятим в суспільстві етичним (моральним), правовим нормам. Одні автори вказують на «дії», інші на «проступки (проступки)», але, як відомо,

дії є наслідком, що породжують вчинок, а система вчинків, в кінцевому рахунку, формує поведінку підлітка. Тому у визначенні поняття «девіантна поведінка підлітків» ми будемо виходити з поняття «дії».

Друге важливе положення – дії, що пов'язані з порушенням моральних і правових норм, прийнятих в суспільстві. При визначенні відхилень від моральних норм виникають певні труднощі, бо «моральні норми» – категорія дуже складна і труднощі полягають у визначенні таких відхилень. Тому багато авторів намагаються це положення зафіксувати у визначенні: «норми, цінності, культури поведінки особистості» [5]; «рольове призначення особистості», «правові норми, які не спричиняють кримінальної відповідальності або вимагають карної відповідальності» [6; 17]. Звідси при визначенні поняття «девіантна поведінка підлітків» ми будемо посилатися на загальне уявлення про «порушення моральних і правових норм».

Третє важливе положення полягає в тому, що девіантна поведінка особистості має суттєвий вплив як на особистість, так і на суспільство, бо наслідки девіантної поведінки особистості, призводять до: ізоляції, лікування, виправлення або покарання порушника [10]; руйнування самої особистості (алкоголь, наркотики та ін.) [8]; соціальної дезадаптації [4]. Тому при визначенні поняття «девіантна поведінка підлітків» ми спираємося на загальну спрямованість особистості, індивідуальні і вікові її особливості та можливі медичні, соціальні, психолого-педагогічні відхилення.

Таким чином, під девіантною поведінкою підлітків ми розуміємо дії підлітків, які порушують моральні, ціннісні та / або правові норми, прийняті в суспільстві, що приносять шкоду підліткам і / або суспільству.

Р. Мертон, використовуючи висунуте Е. Дюркгеймом поняття «аномія» (стан суспільства, коли старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не утвердилися), причиною відхилення поведінки вважає незгодженість між цілями, висунутими суспільством, і засобами, яке воно пропонує для їхнього досягнення [15].

Аналізуючи наукову літературу, можна виділити деякі чинники, що обумовлюють розвиток девіантної поведінки: 1) соціально-економічні чинники (низький матеріальний рівень життя сім'ї, погані житлові умови); 2) медико-санітарні чинники (екологічно несприятливі умови, хронічні захворювання дітей і т.ін.); 3) соціально-демографічні чинники (неповна або багатодітна сім'я, сім'ї з повторним шлюбом або зведеними дітьми); 4) соціально-психологічні чинники (батьки з низьким загальноосвітнім рівнем, деформованими ціннісними орієнтаціями); 5) кримінальні чинники (алкоголізм, наркоманія, аморальний спосіб життя батьків, сімейні дебоші, наявність судимих членів сім'ї, прихильних до субкультури злочинного світу).

Девіантна поведінка неповнолітніх може розглядатися, з одного боку, як симптом, сигнал, ознака зародження і розвитку (тенденція) відповідних особливостей особистості, а з іншого боку, виступати в

якості провідника виховного впливу на розвиток особистості, засоби її формування або цілеспрямованого впливу на її формування (виховного засобу). Отже, саме в підлітковому віці спостерігаються перші прояви відхилень у поведінці і пояснюються відносно низьким рівнем інтелектуального розвитку, негативним впливом сім'ї, найближчого оточення, залежністю підлітка від вимог референтної групи і прийнятих в ній ціннісних орієнтацій, негативізмом, неврівноваженістю процесів збудження і гальмування.

Соціологи встановили, що девіантна поведінка серед підлітків зустрічається частіше, ніж в інших вікових групах, з ряду причин. Одна з причин – соціальна незрілість і фізіологічні особливості несформованого організму. Виявляються вони в прагненні випробувати гострі відчуття, цікавість, в недостатній здатності прогнозувати наслідки своїх дій, гіпертрофованому прагненні бути незалежним. Підліток часто не відповідає вимогам, які пред'являє до нього суспільство, він не готовий до виконання певних соціальних ролей у тій мірі, в якій очікують від нього навколишні. У свою чергу він вважає, що не отримує від суспільства того, на що має право розраховувати. Протиріччя між біологічною та соціальною незрілістю підлітків, з одного боку, і вимогам суспільства – з іншого, служить реальним джерелом девіації [16].

Наступною причиною девіантної поведінки підлітків є також кризові явища в економіці, політиці, соціальній і духовній сферах суспільства, усунення традиційних форм соціального контролю, системи виховання і профілактики девіантної поведінки. Через відсутність матеріальних засобів загальноосвітні, культурно-освітні та правоохоронні органи, в багатьох випадках просто відмовилися від виховної і профілактичної роботи з підлітками. Істотно скоротилася чисельність реабілітаційних установ, баз відпочинку і дозвілля населення. Все сильніше позначаються такі фактори як: сімейне неблагополуччя, надмірна демонстрація сексу і насильства на телебаченні, вільний продаж спиртних напоїв. Причина виникнення підліткової злочинності полягає в різкому погіршенні соціально-економічної ситуації, зниження життєвого рівня більшості сімей і, як наслідок, виникає неможливість для багатьох підлітків законним шляхом задовольнити свої потреби [14]. Також слід сказати і про моральний бік життя. За останні роки широке поширення набула проституція і порнографія, розширився прокат відеофільмів еротичного і порнографічного змісту. Регулярний перегляд таких фільмів провокує підлітків на протиправні дії, в тому числі вчинення злочинів на сексуальному ґрунті. Тобто причинами девіації є: зміни в соціальних відносинах суспільства, які отримали відображення в понятті «маргіналізація», «егонестійкість», «проміжність», «перехідність», поширення різного роду соціальних патологій. Головною ознакою маргіналізації є розрив економічних, соціальних, морально-духовних зв'язків. Найповільніше відновлюються духовні зв'язки, тому що вони залежать від переоцінки цінностей.

Слід сказати, що в числі різноманітних соціальних чинників, що обумовлюють генезис асоціальної поведінки підлітків, виділяються і такі як: *індивідуальний чинник*, що діє на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки, які ускладнюють соціальну адаптацію індивіда; *психолого-педагогічний чинник* (дефекти шкільного і сімейного виховання); *соціально-психологічний чинник*, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітніх зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, навчально-виховному колективі, ігнорування статовікових та індивідуальних особливостей дітей, що призводить до порушень процесу соціалізації; *особистісний чинник*, який проявляється в активно виборчому відношенні індивіда до бажаного середовища спілкування, норм і цінностей свого оточення, до педагогічних впливів сім'ї, закладу загальної середньої освіти, громадськості; *соціальний чинник*, який визначається соціальними і соціально-економічними умовами існування суспільства; *біологічний чинник*, а саме: несприятливі фізіологічні або анатомічні особливості організму дитини (порушення розумового розвитку, дефекти слуху і зору, пошкодження нервової системи, тілесні дефекти, дефекти мови і ін.); *психологічний чинник* (психопатології або акцентуації характеру); *морально-етичний чинник* проявляється в зниженні морально-етичного рівня суспільства, відсутності певної системи цінностей, яка б впливала на розвиток і соціалізацію особистості [15].

Девіантна поведінка неповнолітніх має такі особливості: особливості окремих психічних процесів (підвищена рухливість нервових процесів або їх загальмованість; їх стійкість або слабкість, підвищена активність або пасивність дитини; зосередженість або неухважність, балакучість чи замкнутість; імпульсивність і непередбачуваність, підвищена збудливість і афективність та ін); соціально обумовлені якості особистості і риси характеру (неорганізованість, незібраність, лінь, неуважність, недисциплінованість, брехливість, войовничість, примхливість, упертість, грубість, озлобленість, агресивність, жорстокість); низька загальна культура, негативне ставлення до моральних норм і правил, до оточуючих людей (неохайність, нетактовність, байдужість, необов'язковість, невиконання завдань, пропуски занять, втеча з дому і зі школи, бродяжництво, конфлікти з однолітками і дорослими, копіювання зразків асоціальної поведінки, орієнтація на вузькогрупові інтереси і цінності); шкідливі звички (куріння, вживання алкоголю, токсичних і наркотичних засобів, захоплення азартними іграми) [15].

У наукових джерелах поняття «моральність» і «мораль» часто розглядаються як тотожні. Ми вважаємо, що моральність відображає загальнолюдські цінності, а мораль залежить від конкретних умов життя різних верств суспільства. Змінюється форма суспільного устрою, змінюється і мораль, а моральність залишається вічною категорією. У широкому сенсі духовно-моральне виховання – інтегральний,

стратегічний, інтелектуальний ресурс суспільства і всієї держави. При цьому потрібно враховувати, що духовна складова відображає (швидше за все, на несвідомому рівні) внутрішній світ людини і грає роль установки. У конкретних умовах слабо свідомо або несвідомо установка інтеріоризується в структуру свідомості. Моральна складова духовно-морального виховання формується переважно впливами на свідомість і впливає на зовнішню поведінку людини, на її відношення до світу природи і світу людей і є результатом виховання спрямованості, відображаючи при цьому ціннісні орієнтації особистості. Сформульовані положення дозволяють говорити про духовно-моральне виховання як про провідний напрям виховання девіантних підлітків, що знаходяться в стадії духовно-морального становлення.

Однією з причин кризи в духовно-моральній сфері сучасного суспільства і, як наслідок, морально-етичної девіації підлітків є руйнування традиційних засад сім'ї. Деформація торкнулася і сфери сімейного виховання: загубилося традиційне розуміння сімейного виховання, праці і зусиль, спрямованих на встановлення духовної спільності з дітьми; не маючи навичок спільного проживання з дитиною подій сімейного життя, велика частина батьків прагне «відкупитися» від особистісного спілкування з дитиною дорогими подарунками, комп'ютерною та іншою технікою, позбавляючи дітей участі, підтримки; перервалася наступність педагогічної традиції в сім'ї, батьки проявляють неграмотність в питаннях пріоритетів розвитку і виховання в різні періоди дитинства, не мають жодного уявлення про закономірності становлення духовно-морального світу дитини; втрата батьками традиційних моральних орієнтирів призводить до того, що сім'я не в силах утримати підлітків від девіантної поведінки; конфліктний стиль виховних впливів, часто домінуючий в неповних сім'ях, в ситуаціях розлучення, тривалого роздільного проживання дітей і батьків; дисгармонійний стиль виховних і внутрішньо сімейних стосунків, коли не вироблені єдиний підхід, загальні вимоги до дитини; асоціальний стиль відносин в сім'ї (систематичне вживання алкоголю, наркотиків, прояв невмотивованої «сімейної жорстокості» і насильства) [14].

Наслідком девіантної поведінки і агресивності підлітків як сімейної кризи є численні проблеми виховання: надзвичайно великий відсоток дітей з відхиленнями від норми в стані здоров'я, емоційально-вольового розвитку і поведінки, велика частина проблем спровокована порушенням внутрішньо сімейних, батьківських і дитячо-батьківських відносин; порушено процеси формування моральної сфери (діти підліткового віку не володіють навичками узгодження своєї поведінки з певною системою моральних правил і орієнтирів, в молодіжному середовищі панує культ жорстокої сили, безмежного панування матеріальних цінностей над духовними; у підростаючого покоління не сформовано почуття відповідальності перед сім'єю, суспільством, нацією, державою; в силу духовної і психологічної порожнечі сімейних відносин підлітки обтяжені

перебуванням в батьківському домі, замінюючи сім'ю «тусовкою» в компаніях однолітків. Система громадського виховання і освіти не може змінити ситуацію, внести позитивний внесок у відновлення традиційних цінностей сім'ї [14].

Сучасний розвиток суспільства з його високо технологічною індустріалізацією призвело до актуальної потреби в осмисленні реалій становлення сучасної людини, у визначенні нових стратегічних напрямів і перспектив морального виховання підростаючого покоління. Стосовно до проблем морального виховання можна виділити дві стратегії соціально-педагогічних впливів: популяційний (спрямований на позитивне перетворення способу життя і навколишнього середовища підлітків з метою зниження факторів ризику девіантної поведінки) і високого ризику (виявлення осіб з ризиком формування особистості з метою здійснення превентивних заходів). В рамках цих стратегій можливе здійснення превентивних заходів на різних рівнях. Цілком природно, пріоритет повинен бути відданий первинній профілактиці, тобто сукупності заходів щодо усунення або послаблення шкідливої дії факторів ризику.

Сензитивним періодом для духовно-морального виховання є підлітковий вік. Під духовно-моральним вихованням підлітків розуміється цілеспрямоване формування свідомої, духовно розвиненої, гармонічної особистості, що має стійку моральну етику, яка здатна до сприйняття і відтворення духовно-моральних цінностей на основі прагнення до самовдосконалення [13]. На наш погляд, проблему духовно-морального виховання підлітків сьогодні можливо вирішити через передачу духовного досвіду людства, через зростання цінності прагнення до самовдосконалення. Це один з шляхів духовно-морального виховання підростаючого покоління є включення особистості у творчу діяльність. Духовно-моральне виховання повинно бути орієнтоване на формування таких якостей особистості, як поважність (відношення до предметного світу); благородство, честь, толерантність, колективізм, взаємоповага (ставлення до інших людей); гуманізм, самокритичність, гідність, відповідальність (відношення до себе); цілеспрямованість, самоорганізованість, допитливість, пізнавальна активність (відношення до знань); працьовитість, старанність (ставлення до праці); екологічність, самоототожнення (відношення до світу живої і неживої природи); патріотизм, громадянський обов'язок, гуманізм (відношення до суспільства).

До основних закономірностей, що визначають процес духовно-морального виховання, можна віднести: процес виховання відбувається тільки на основі активності самого підлітка у взаємодії його з навколишнім середовищем; єдність навчання і виховання спрямоване на формування загальної моральної культури людини; цілісність виховних впливів, що надаються до підлітка, здійснюється всіма суб'єктами виховання, так як в рівній мірі стосується як об'єкта, так і суб'єкта виховання. Напрямами їх реалізації, в основі яких покладено аксіологічний

підхід, повинно стати: 1) забезпечення ставлення до підлітка як до суб'єкта життя, здатного до ціннісного саморозвитку; 2) формування ставлення до фахівця з соціальної роботи як посередника між дитиною і суспільством, що здатний ввести його в світ загальнолюдських і культурних цінностей; 3) реалізація ставлення до виховання як цілісного процесу, рушійними силами якого є пошук особистісних смислів, діалог і співтовариство його учасників в досягненні цілей духовно-морального саморозвитку; 4) створення цілісного духовно-морального освітнього простору; 5) надання допомоги і підтримки кожній особистості в її індивідуальному самовизначенні в світі людських цінностей у взаємодії її з навколишнім середовищем. Перелічені напрями визначають умови виховного процесу і виражають основні вимоги до змісту, визначення форм і методів соціально-виховної роботи, спрямованої на формування свідомої, духовно розвиненої, гармонійної особистості, що має стійку моральну етику, яка здатна до самовдосконалення.

Список використаної літератури

- 1. Андриенко Е. В.** Социальная психология : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Е. В. Андриенко; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2000. – 264 с.
- 2. Алексеєнко Т. Ф.** Умови сучасного сімейного виховання: Наук.-метод. посіб. / Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Логос, 2000. – 287 с.
- 3. Бондарчук Н.,** Захожа Л. Інтерактивний діалог. Лекторій для батьків / Н. Бондарчук, Л. Захожа // Соціальний педагог. – 2010. – №11 (47) листопад. – С. 30–32.
- 4. Безпалько О. В.** Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2003. – 134 с.
- 5. Блясова И. Ю.** Теоретико-методологические основы профилактики девиантного поведения подростков в социокультурной среде региона [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / И. Ю. Блясова. – Челябинск, 2016. – 523 с.
- 6. Галагузова М. А.** Понятийные проблемы диссертационных исследований по педагогике [Текст] / М. А. Галагузова // Методология педагогики: понятийный аспект: монограф. сб. науч. тр. / отв. ред. Е. В. Ткаченко, М. А. Галагузова. – М.: ИЭТ, 2014. – С. 116–122.
- 7. Завацька Л. М.** Технології професійної діяльності соціального педагога. Навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
- 8. Капська А. Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч. посіб. / Алла Йосипівна Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
- 9. Мардахаев Л. В.** Социальная педагогика: учебник для бакалавров / Л. В. Мардахаев. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2013. – 817 с.
- 10. Окаринський М. М.** Антинаркогенне виховання підлітків у Пластовій організації : метод. посіб. для виховників пластового юнацтва / М. М. Окаринський ; за заг. ред. М. М. Фіцули – Т. : «Навчальна книга – Богдан», 1999. – 96 с.
- 11. Полонский В. М.** Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М.: Высш. шк., 2004. – 511 с.
- 12. Словник-довідник** для соціальних педагогів та соціальних

працівників / За заг. ред. Капської А. Й. – К. : Логос, 2000. – 260 с. **13. Соціальна педагогіка** : мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Зверевої]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с. **14. Трубавіна І. М.** Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – К. : ЦССДМ, 2003. – 132 с. **15. Харченко С. Я.** Соціальна педагогіка: технологічний аспект : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – Ч. 1. – 383 с. **16. Шнейдер Л. Б.** Девиантное поведение детей и подростков / Л. Б. Шнейдер. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2007. – 336 с. **17. Щербіна Л. Ф.** Психологічні прийоми впливу на процеси смислоутворення у роботі з особами, залежними від наркотичних речовин / Л. Ф. Щербіна // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – №4. – С. 47–80.

Краснова Н. П. Девиантна поведінка підлітків як форма прояву дефіциту морального розвитку особистості

У даній статті розкриваються види девиантної поведінки підлітків: делінквентна, кримінальна, асоціальна, що відхиляється, адиктивна та ін., та пов'язані з цим різні категорії підлітків, а саме: підлітки «групи ризику», «важкі» підлітки, «педагогічно запущені підлітки», «соціально запущені підлітки», «важковиховувані підлітки» та ін.; проаналізовано понятійний аспект, що, як відомо, виконує важливу методологічну функцію, оскільки поняття як провідна форма пізнання дійсності утворюють логічний каркас побудови будь-якої наукової теорії, надано поняття «девиантна поведінка підлітків», що вміщує дії, порушення моральних і правових норм та вплив як на особистість, так і на суспільство; визначено чинники, що обумовлюють розвиток девиантної поведінки: соціально-економічні, медико-санітарні, соціально-демографічні, соціально-психологічні, кримінальні; охарактеризовано причини девиантної поведінки підлітків, до яких відносяться індивідуальні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні, особистісні, соціальні, біологічні, психологічні, морально-етичні; охарактеризовано стратегії соціально-педагогічних впливів, спрямованих на подолання девиантної поведінки підлітків: популяційний (позитивне перетворення способу життя і навколишнього середовища підлітків з метою зниження факторів ризику девиантної поведінки) і високого ризику (виявлення осіб з ризиком формування особистості з метою здійснення превентивних заходів) та закономірності, що визначають процес духовно-морального виховання, до яких можна віднести активність самого підлітка у взаємодії його з навколишнім середовищем, єдність навчання і виховання, спрямоване на формування загальної моральної культури і цілісність виховних впливів, що здійснюється всіма суб'єктами виховання.

Ключові слова: девиантна поведінка підлітків, порушення моральних і правових норм, чинники девиантної поведінки, духовно-моральне виховання.

Краснова Н. П. Девиантное поведение подростков как форма проявления дефицита нравственного развития личности

В данной статье раскрываются виды девиантного поведения подростков: делинквентное, криминальное, асоциальное отклоняющееся аддиктивное и др., и связанные с этим различные категории подростков, а именно: подростки «группы риска», «трудные» подростки, «педагогически запущенные подростки», «социально запущенные подростки», «трудновоспитуемые подростки» и др.; проанализирован понятийный аспект, который, как известно, выполняет важную методологическую функцию, поскольку понятие как ведущая форма познания действительности образует логический каркас построения любой научной теории, предоставлено понятия «девиантное поведение подростков», вмещающее действия, нарушение моральных и правовых норм, влияние как на личность, так и на общество; определены факторы, обуславливающие развитие девиантного поведения: социально-экономические, медико-санитарные, социально-демографические, социально-психологические, криминальные; охарактеризованы причины девиантного поведения подростков, к которым относятся индивидуальные, психолого-педагогические, социально-психологические, личностные, социальные, биологические, психологические, морально-этические; охарактеризованы стратегии социально-педагогических воздействий, направленные на преодоление девиантного поведения подростков: популяционный (положительное преобразование образа жизни и окружающей среды подростков с целью снижения факторов риска девиантного поведения) и высокого риска (выявление лиц с риском формирования личности в целях осуществления превентивных мер) а также закономерности, определяющие процесс духовно-нравственного воспитания, к которым можно отнести активность самого подростка во взаимодействии его с окружающей средой, единство обучения и воспитания, направленное на формирование общей нравственной культуры и целостность воспитательных воздействий, осуществляемое всеми субъектами воспитания.

Ключевые слова: девиантное поведение подростков, нарушение моральных и правовых норм, факторы девиантного поведения, духовно-нравственное воспитание.

Krasnova N. Deviant Behavior of Adolescents as a Form of Manifestation of the Deficit of Moral Development of Personality

This article reveals the types of deviant behavior of adolescents: delinquent, criminal, asocial, deviant, addictive, etc., and related different categories of adolescents, namely: adolescents of "risk groups", "hard" teens, "pedagogically launched adolescents", "socially disabled teenagers", "hard-core teenagers", etc.; the conceptual aspect is analyzed, which is known to perform an important methodological function, since the notion as the leading form of knowledge of reality forms the logical frame of the construction of any

scientific theory; the concept of "deviant behavior of adolescents" is provided, which contains actions, violations of moral and legal norms and influence both on the personality and on the society; the factors determining the development of deviant behavior are determined: socio-economic, medical and sanitary, socio-demographic, socio-psychological, criminal; Characterized the causes of deviant behavior of adolescents, which include individual, psychological and pedagogical, socio-psychological, personal, social, biological, psychological, moral and ethical; The strategies of social and pedagogical influences aimed at overcoming the deviant behavior of adolescents are described: population (positive transformation of the way of life and environment of adolescents to reduce risk factors of deviant behavior) and high risk (identification of persons with the risk of forming a person for the purpose of preventive measures) and regularities, which determine the process of spiritual and moral education, which can be attributed to the activity of the adolescent itself in its interaction with the environment, united education and education, aimed at forming a common moral culture and the integrity of educational influences, which is carried out by all subjects of education.

Key words: deviant behavior of adolescents, violation of moral and legal norms, factors of deviant behavior, spiritual and moral upbringing.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 061.2-053.6

Н. А. Литвинова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ У НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Соціально-психологічні аспекти підтримки молоді у недержавних організаціях особливі. З одного боку, вони містять у собі весь спектр проблем соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з іншого – перед недержавною організацією постають завдання щодо корекції та компенсації вад розвитку, відставання та занедбаності здоров'я дитини, а також подолання наслідків психологічних травм.

На підконтрольній українській владі території Луганської області проживає 1451 дитина-сирота і позбавлена батьківського піклування, з них 1041 – у сім'ях опікунів та піклувальників. Усього ж, у 2016-2017 роках у сімейні форми виховання влаштовано 367 дітей, з них усиновлено – 61, передано на виховання у сім'ї опікунів, піклувальників – 247, влаштована в дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї –